

згадок про нього в піснях в Галичині, Холмщині й на Підлясю. Про Потока свідчить лише істнування коломийки (вид. у Кольберга Рокусіє II, 101), де крива дівчина має

Одно око до Чуриля

Друге до Потока

(хоч не певно, чи се належить до тих билинних героїв), і та подробиця; що жінка Потока „Подоленка“, а викрав її „политовський“ король; д. М., ідучи за Веселовським, звязує сю особу з болгарським святим Михайлом з Потуки, а оповідання про нього в Галичину могло бути перенесене в першій чверті XIII в., коли перенесено мощі його до Тирнова з великою честью. Нарешті в Дунаю билинним д. М. бачить Дуная, боярина Володимира Васильковича (згад. в Іпат. літ. під р. 1281, 1282, 1287), що і в билині, як і в літописи, мав справи з Поляками; билина замінила волинського Володимира традиційним київським, а до імени Дуная причепила сюжет що представляє лише варіант билини про Добриню-свата, а другий — про Дін ріку й його жінку Ніпру. Признаючи всю дотепність сих здогадів, мусимо одначе зауважити, що раз про літописного Дуная нічого ми не знаєм такого, що моглоб стати зерном тих оповідань, то при досить широкім розповсюдженню того імени й звязувати його з тим билинним героєм можна лише гіпотетично.

Розвідка кінчить ся критикою теорії проф. Халанського про німецький початок билини про Дуная (Нібелунгі й Тідрексага).

М. Грушевський.

Antoni Prochaska — Podole lennem Korony (1352—1430), Краків, 1895, стор. 24 (відбитка з т. XXXII Розправ виділу історично-філософічного Краківської Академії).

Невелика розвідка Дра Прохаски зачіпає цілий ряд важних питань подільської історії й хоче, можна сказати, шкереберть перевернути історію Поділя. Виводи сієї розвідки сам автор при кінці представляє так в означенню „фаз в історії Поділя“: 1) На Поділю осаджує ленників Казимир В. і земля ся вістаєть ся в відносинах ленних і до Людовика Анжу. 2) 1393 р. король (Ягайло) бере в неволю Федора Корнятовича, попертого Романом молдавським, і займає Поділе, що Угри силували ся відібрати у Корони польської. 3) 1395 р. Спитко з Мельштина дістає від короля Камінець разом з західним Поділем як лен корони; східньою частиною Поділя править король сам. 4) По смерті Спитка держить Поділе правом ленним Свидригайло 1400—1401 р., а як він втік до хрестоносних рицарів (під кінець 1401 р.), витворилось повстання на Поділю, задалене одначе королем; король посадив в важнійших замках

своїх старост і задержує їх і тоді, як викликавши Свидригайла з Прусії (1404 р.), подає йому деякі держави на Поділю. 5) 1411 р. віддає король Поділе в доживотну державу Витовту, а по його смерті земля має вернутись короні. Зем'яне подільські, зобов'язані до вірності королю і короні, як ленники коронні, дістають привілей едлинський з певними обмеженнями, що обов'язують зем'ян подільських і руських. Ще вони не зрівняні з коронною шляхтою; відповідно показаним короні заслугам мають одначе надію цілковитого зрівняння в правах з коронною шляхтою“ (с. 22).

Головна точка з того всього — що Поділе зовсім ніколи не належало до в. кн. Литовського ані було князями литовської династії завоюване. Д. П. відкидає отже оповідання найдавнішої русько-литовської літописи, як „каламутну і не варту віри“ (с. 20) легенду того „каламутного і не вартото віри джерела“ (с. 1), „пам'ятки урядової історіографії“ (с. 13), спорядженої якимсь дяком в. княжої канцелярії, а натомість підносить ся, як справедливі і всякої віри варті відомости Длугоша, обізнаного з тими фактами і документами (с. 19, пор. 22). Такий погляд як сказано, перевернув би цілком погляди, уставлені в новійшій літературі історіографічній руській, польській і російській. Тож мусимо ближше придивитись доводам, що на їх оперто його.

Передовсім ми сподівали ся б, що автор докладнійше застановить ся над оповіданням літописи про те, як опановали Корятовичі Поділе, але д. П. лише категорично зазначає свій загальний погляд на р.-л. літопись, що вище наведено, а далі на тій основі, „що Поділе було леном кор. Казимира і його наступника Людвика, що жадні зв'язки не сполучали Корятовичів з Литвою“ (с. 4) признає, що все оповідання літописи „про завоювання Поділя Ольгердом¹⁾ — просто тенденційна вигадка.“ Битву на Синій воді, на думку д. П., вимувано, а міг літописець тут перенести на Ольгерда битву на Куликовім полі, що в деяких хроністів німецьких заміняєть ся Синєю водою (Bloen Wasser, Blowasser) (с. 4). Розумієть ся, таке об'яснення, як з'явилось оповідання літописне, нікого не задовольнить; коли літописець взяв з голови всю історію про похід Ольгерда і Корятовичів, то не потребував за помочю німецьких хроністів приладжувати оповідане московських хроік про битву на Куликовім полі. Але власно — на чім опертий погляд, що те оповідання взято з голови? На тенденційний характер оповідання про Поділе вказав ще проф.

¹⁾ Зауважу по дорозі, що літопись властиво не говорить про завоювання Поділя Ольгердом, лише, що Корятовичі з'явились на Поділю (і в порозумінню з отамаанами почали організувати боротьбу з Татарами після побіди Ольгерда; на се вказувалось вже в літературі (див. і мою Барщину с. 20).

Дашкевич (Замітки с. 75: „уложеної тенденційно і на основі відомостей, що не визначали ся цілковитою певністю), і опираючись на оповідання Кромера, виставив навіть гіпотезу, що автор літописи переніс на Ольгерда похід з Витовтових часів („Замітки“ с. 77 і 87—8). Ся гіпотеза не знайшла собі співчуття в наукових кругах, але бодай показувала дорогу, якою могла уложитись версія про похід Ольгерда (тотожність імені Ольгерда і Витовтового воеводи). Д. Прохаска іде далі, уважаючи сей похід просто тенденційною вигадкою; але яка підстава тому? Такого характеру оповідань літописи д. П. не вияснив ані в сій, ані в попередній розправі, спеціально присвяченій сій літописи, де категорично закидає авторови оповідання про Поділе „теоденційність в перекручуванні фактів“ (Latopis litewski стор. 28—9, порів. с. 54), без докладнішої аргументації. Д. П. уважає епізод про Поділе утвором того ж пера, що написало першу частину літописи; я теж так думаю (пор. розвідку мою в Записках т. VIII с. 12—3); а тепер зауважу що ниньшій дослідник — проф. Смолька, детально перейшовши те вступне оповідання літописи (про відносини до Ягайла Кейстута й Витовта), приходить до виводу, що фальшовання й перекручування фактів ніде не можна достерегти, а тенденційність могла вплинути хіба на замовчання де чого (Najdawniejsze rozprawy стор. 41). Аби збити такий суд, треба докладніших доводів, і поки їх нема, оповідання літописи не може бути відкинено голословним закидом вигадки, хоч тенденційний характер і самотність сього оповідання примушують відомости його приймати з певною обережністю.

Д. П. виставляє аргументом проти оповідання залежність Поділя від Польщі за Казимира і Людвика; розуміється ся, така залежність не могла б ще довести фальшивости оповідання літописи: хіба зайняте литовськими князями Поділе не могло б пізніше прийти в залежність від Польщі? Але тепер переглянемо доводи тієї залежності Поділя від Польщі.

Д. П. каже: „Янко з Чарикова знає, що на Поділю був князем Олександр Корнятович, а відносини сього князя, як также й брата його Юрія до Казимира В. означає ленною службою“ (с. 2); але Янко (Monum. Pol. h. II р. 634) нічого не говорить за Олександра, як князя подільського, лише як державцю Володимира з руки Казимира, так само як Юрія він знає як державця холмського, при чім згаданий у нього Georgius — правдоподібно, зовсім не Корнятович, а Юрій Наримунтович. Не попирають гадки д. Прохаски і наведені два документа: в документі 1866 р. Корнятовичі виступають як союзники Казимира, в документі 1368 р. Олександр підписаний свідком на документі Казимира, але се не може ще свідчити про належність Поділя до Польщі, лише про союзні і приятні відносини до Казимира.

Отже властиво не мають значіння для Поділя дальші уваги д. П. над текстом Янка, але по дорозі зауважимо, що автор виводить з терміна *serviando*, ніби Олександр був в ленних відносинах до Казимира, бо *servicium* у Янка значить теж, що *feudum*; але питаємось, чи можна з тих термінів, що Янко в привичаєння до західньої термінології приложив до Кориятовичів, виводити, що ті західні відносини феодалні у нас тоді істновали? І взагалі уживання тих термінів феодалних для наших відносин, як в сій розправі, може лише затемнити справу і привести до несвідомого перенесення західних форм на наші події, тим часом як істновання феодалізма в західних його формах у нас не знає.

Вертаємось до залежности Поділя від Польщі; вище наведеним вичерпуєть ся аргументация д. П. що до Казимира; що до часів Людвика, то автор наводить лише один довід, се текст Германа de Wartberge, де під р. 1377 присягають Людвику під Белзом *Koddere filius Algarden ac Lubertus frater eiusdem regis*; *Koddere* тут має значити для д. П. Олександра Кориятовича, Ольгердового братанича; се гіпотеза, яку кождому ставляти вільно (хоч мені здаєть ся дуже непевним, щоб Олександр, вірний прихильник Польщі, що згадуєть ся в Кракові зараз по смерти Казимира¹), потребував би чекати аж до 1377 р. з своєю присягою і приїздити з нею під Белз з заклятим ворогом Польщі — Любартом), — але ніяким аргументом воно бути не може. Все иньше наведене у д. П. або не належить до Кориятовичів (а до Любарта та Юрия Наримунтовича), або нічого не має до політичної залежности (як грамоти краківським купцям Олександра і Константина).

І отсе все на думку д. П. *dowodzą niezbicie*, що Поділе було леном польським, а завованне литовське і залежність від Литви — мит. (с. 4). Вп. автор дарує, коли скажемо, що вся аргументация його довести нічого не може і робить неприємне вражінне категоричним тоном виводів, що мало відповідає вартости доводів, на яких він опертий. Попередні дослідники (Молчановський ст. 193 і далі *passim*, Леонтович Очерки історії литов.-рус. права с. 362 і далі) констатовали факт певних звязків Поділя з Польщею за Кориятовичів, хоч і не виводили звідси якоїсь належности політичної Поділя до Польщі; аргументация д. П. не може сього погляду збити.

Друга глава розвідки ставить не менш сьміливий постулат, що похід Витовта на Федора Кориятовича 1393 р. і завованне Поділя — то так же мит, що „жадним чином не можна погодити з свідощтвами сучасних хроністів та документів“ (с. 5). З дальших слів одначе довідуємось, що властиво бракує иньших звісток про сей похід, бо

¹) Długosz, X р. 331 вид. Пшездзецкого.

автор лише доводить, що одинокій слід Витовтового пановання на Поділлі — наданне В. Карачевському Княжої Луки р. 1393 є фальсифікатом (про Витовтове наданне Симякова говорив я при виданню його — Архив VIII, I N 1: передмова с. 53—5; як би наданне К. Луки було фальсифікатом, то на певне можна було б признати фальсифікатом і наданне Симякова)¹⁾; — розуміть ся, се само по собі оповідання про похід Витовта збити не може.

Намість сього Витовтового походу кладе д. П. похід Ягайла: „маємо документальні відомости, що зробив то Ягайло, і то р. 1393, а то таким чином що взяв в неволю так Федора як і його союзника молдавського воеводу Романа“ (с. 7). Побачимо, на чім оперто таку категоричну заяву.

Автор вказує на звістку рефести Кромера (у Стадніцького *Synowie Gedymina* ст. 179), де Федір 1403 р. дарує Ягайлу і підданим його *offensam arestationis*; терміном *ad quem* того факта уважає він наданне Поділя Снитку, а що на 1393 р. кладе він неволю Романа (до чого находить натаки в реєстрах рахункових 1393 р.), то zarazом кладе і похід подільський, а покликуючись на Длугоша (про те як Ядвига відібрала *Russiae castra* у Венгрів — під р. 1390), уважає се за боротьбу з Венграми, признаючи Федора васалом венгерським (с. 8). Перейдім сі доводи.

З рефести Кромера не можна вивести на певно, що то Ягайло взяв в неволю Федора; згадка про підданих (*subditi*) як раз може вказувати на противне, і Федір міг свою заяву дати Ягайлу лише як зверхнику того свого побідника (можливо — й Витовта); але припустім се, — та звідки р. 1395 може бути терміном *ad quem*? чи пізнійше Федір не міг пробувати якогось нападу чи що?...

Похід Ягайла на Волощину 1393 р. зістаєть ся гіпотетичним; хоч би навіть на 1393 р. припадала неволя Романа, був би він таким; записка про прихід до Кракова *legati de Walachia* зовсім не свідчить, що *expedicio*, про яку говорять реєстри двірські (на їх покликуюєть ся д. Прохаска) мала бути на Волощину, а до того з тих же реєстрів довідуємось, що ся *expedicio* не прийшла до житя (видаток *depositoribus et portatoribus necessariorum de curribus ad expeditionem paratis, dum iam expedicio cassata fuisset* під днем 28 липня в *Rationes curiae Vladislai* в новім виданню Краківської Академії с. 159). Але як би дійсно похід на Волощину 1393 р. був, чи ще з того можна вивести, що того року Ягайло ходив на Поділе і відібрав його у Федора? що найбільше,

¹⁾ До речі: др. Прохаска застановляєть ся над датою документа, видрукованого в моім збірнику барських актів під N 3; справедлива дата його вказала там же в спростованнях (с. 373 р. 1468).

можна поставити таку гіпотезу. І от поставивши гіпотезу на гіпотезі, автор вивів з них, що літопись поставила похід Витовта замість походу Ягайла. Сей гіпотетичний похід Ягайла у д. П. має бути боротьбою з Уграми за зверхність подільську; що Поділе було леном угорським за Федора, д. П. ніяких доводів не подає; одиноким міг би бути факт, що Федір володів Мукачевим, але з того, розуміть ся, вивести щось про залежність Поділя не можна. Д. П. натомість покликаєть ся на Длугоша (що одначе вчисляє лише міста галицькі — під р. 1390, с. 487), покликаєть ся на наданне Ягайла 1391 р. в Теробовельщині, але там про походи Ягайла ані для вигнання Угрів, ані для прилучення Поділя нема мови¹⁾. Повіт Теробовельський не зачисляв ся до властивого Поділя, можна думати — з тої причини, як я зауважив де инде (Записки ІХ, Н. Хроніка с. 6), що разом з невідомою нам *Sczenca* був вже за Казимира інкоронорований Польщі й тим відлучений від Поділя властивого.

Я майже стільки присвятив перегляду виводів сієї части розвідки д. П., скільки вона в оригіналі займає; причиною тому була новість і пародоксальність висловлених тут гадок. Про дальшу частину буду говорити коротше.

Не признаючи Витовтового походу, д. П. відкидає і те, ніби Витовт яким небуть способом володів Поділем; звісну реґесту 1394 р. про наданне Каменця Витовту правом ленним (*Scarbiec* N 649) д. П. прикладає до Камінця Литовського; таку думку висловив вже був Любавський (с. 16), і се можливо, але доказ, який тому наводить д. П. — що в наданню Спитку про володінне Витовтове не згадуєть ся, сієї можливости в певність не перетворить. З консеквенції мусів, розуміть ся, д. П. виступити проти погляду, що Поділе дано було Спитку як земля в. кн. Литовського, а не Польщі (с. 9—10); ся справа має де що *pro* і *contra*; не повто-

¹⁾ По дорозі кажучи, д. Прохаска, друкуючи сей документ в Квартальнику Історичнім (1894. IV с. 644) даремно вивів з нього свідочтво, що Ядвига мала кілька походів для відібрання від Угрів Русь; з тексту його такого виводу не можна зробити: говорить ся за *servitia* обдарованого, *quae nobis in omnibus expeditionibus bellicis et singularius et recentius in copiis militaribus, quae sub auspiciis serenissimae Hedvigis conscriptae et ad vindicandas diciones in terris Russiae, cis Tyram sitas, ultra praescriptum privilegiorum avulsas, eductae erant, fideliter ac strenue praestite*; отже *omnes expeditiones* зовсім не належать до Ядвиги і її проводу, як толкує д. Прохаска (*we wszystkich wyprawach wojennych, które uskuteczniiono pod auspicjami królowej Jadwigi*), а знов *corpae militares* ніякого натяка на більше число походів в собі не містять; що до дати, то *pure* зарівно може належати до р. 1387, як і до 1390 (до нього прикладає д. П.), так що сей документ нічого нового до відомостей про справу наших не дає.

ряючи сказаного де инде (Записки Х С. с.), зауважу, що доводи д. П. не знищать тих непевностей¹⁾.

Далі д. П. переходить до пановання на Поділю Свидригайла; в головних точках згоджуєть ся спосіб, яким представляє він сі події, з гадками, висловленими у Стадніцького, опертими тут ще на деяких нових доводах; лише похід Ягайла на Поділе для звичення подільського повстання пересовує д. П. на р. 1402, а звістку Длугоша про наданне Поділя р. 1403 усовує, як хибну хронологічну комбінацію самого Длугоша замісь р. 1400). Виступаючи отже проти думки, що Поділе наново було дано Свидригайлови (недавно повтореної проф. Левицьким — Powstanie Swidrygiełły с. 55—6), д. П. одначе приходить до виводу, що Свидригайло мав якісь володіння на Поділю (бо приймає дату Свидригайлового надання 1405 р.), значить не багато розминаєть ся з попередним поглядом, що Свидригайло дістав Поділе, але з якимись компромісами з власттю Ягайла (Левицький С. с., Стадніцький р. 197). До поданих д. П. дат додамо, чи ліпше — пригадаємо ще одну — згадане в розвідці моїй про Барщину (с. 24) наданне Ягайла вйтівства камінецького 9 серпня 1402 р. в Червоногороді (очевидно — при повороті з Камінця) — à pendant згаданого у д. П. надання францішканам 6 серпня.

На решті д. П. застановляєть ся над переходом Поділя до Витовта 1411 р. і кладе натиск на те, що се була лише держава доживотня, і що Ягайло уважав ся зверхником Поділя й під час володіння Витовтового. Шан. автор при тім хіба не додає, що з формального боку таким самим титулом володів Витовт і иньшими землями в. кн. Литовського, а Ягайло навіть не спинав ся перед порівняннями його становища з урядами старост. Закінчує автор увагами про характер ленних відносин в Польщі; за для їх загальности застановляти ся над ними не будемо.

На тім кінчимо свої уваги. Попри породоксальних виводах, що за для слабої основи ледви чи можуть придатись при дальших реконструкціях історикографічних, дає статя чимало справедливих заміток, вартих уваги комбінацій і догадок, що дають користну вкладку в подільську літературу історичну; шкода тільки що загальні вади розправи — довільність і брак обережності в орудованню матеріялом історичним, псуючи загальне вражінне, ослаблюють увагу й до сих позитивних частин розвідки заслуженого автора.

М. Грушевський.

¹⁾ Спитно одержав Поділе, на думку д. П., на prawie służskiem; сей термін д. П. не раз уживає для означення надань з обовязком служби, як термін актовий (див. його статю в Квартальнику Іст. 1895, I с. 29), хоч я не знаю, на чім властиво таке уживанне його оперте.